

2. Гац Г. О. Методика формування діагностичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури / Г. О. Гац // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 3. – С. 18–20.
3. Дворецька Г. В. Соціологія праці: навч. посіб. / Г. В. Дворецька. – Київ: КНЕУ, 2001. – 244 с.
4. Зверева В. И. Диагностика педагогической деятельности / В. И. Зверева. – М.: Новая школа, 1995. – 68 с.
5. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингенкамп ; пер. с нем. – М.: Педагогика, 1991. – 240 с.
6. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти (Додаток 1 до наказу Міністерства освіти України від 31.07.1998 р. № 285 зі змінами та доповненнями) // Вища освіта: Інформаційний вісник. – 2003. – № 10. – С. 5–82.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1996. – 310 с.
8. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
9. Хлебнікова Т. М. Діагностика професійної компетентності вчителя / Т. М. Хлебнікова // Управління школою: науково-методичний журнал. – 2006. – № 19/21. – С. 37–39.

Олександр Федій

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри географії та краєзнавства
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

Віталій Перебийніс

*магістрант Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Картографічні знання залишаються основним елементом сучасної географічної освіти. Незважаючи на те, що електронні носії інформації витісняють способи відображення об'єктів та процесів на паперових носіях, уміння користуватися географічною картою не втратили свого значення. В шкільній географії формуванню картографічних компетентностей приділяється значна увага. Географічна карта спрямовує навчальний процес на розвиток в учнів просторового мислення, реалізацію творчих підходів у самонавчанні. Сучасні методики навчання передбачають формування компетентностей, зокрема, картографічних, як одне з пріоритетних напрямів в освітньому процесі.

Картографічні компетентності являють собою комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, яка визначає здатність учнів успішно розуміти просторові закономірності розвитку суспільства за допомогою географічних карт, здійснювати на їхній основі практичні дії щодо розв'язування задач [1; 7].

Вивчення картографічних тем потребує дедалі більшої уваги у шкільних географічних курсах. Державні програми, розроблені на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, згідно з яким шкільна географічна освіта є складовою освітньої галузі «Природознавство». Структура і зміст програм з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньо-предметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу залежно від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості. При цьому, на жаль, зважаючи на значний обсяг матеріалу, що охоплює знання в сфері фізичної, економічної, соціальної, політичної географії, багато важливих понять і закономірностей сучасної картографії залишилися для учнів не розкритими, що створює труднощі в розумінні. Саме окреслені проблеми є пріоритетними та актуальними в сучасних дослідженнях. Незаперечним є факт, що географічні карти займають важливе місце в процесі навчання в шкільній географічній освіті та вищій школі при роботі із студентами.

Головним елементом освіти є знання. Знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, правильне її відображення в мисленні людини у вигляді уявлень, понять, суджень, умовиводів, теорій тощо [5; 6]. Формування знань вміщує кілька ланок: сприйняття нового матеріалу, його осмислення, запам'ятовування та застосування в системі знань. На основі знань формуються компетентності, зокрема, картографічні. Володіння ними при вивченні інших наук дозволяє активізувати пізнавальні процеси учнів, систематизувати фактичний матеріал у вигляді просторових моделей, сприяє підвищенню ефективності практичної роботи.

Аналіз змісту шкільної географії дає можливість виділити наступні пізнавальні особливості картографічних знань:

- 1) знання про властивості об'єкту, тобто карту,
- 2) знання основних властивостей географічних карт,
- 3) знання про картографічний метод.

Шкільна географія у своєму змісті відображає структуру і зміст географічної науки. На окремих етапах розвитку суспільства у навчальні програми вносилися корективи з урахуванням змін самого суспільства та досягнень науки. Саме таку програмну динаміку шкільної географії протягом тривалого періоду відчув картографічний компонент її змісту. Чинні програми з географії мають лінійну структуру, що забезпечує наступність у знаннях учнів між окремими курсами. Вони характеризуються постійним ускладненням змісту з кожним роком навчання, тобто кожен наступний матеріал ґрунтується на попередньо вивченому. Така побудова забезпечує системність і безперервність формування знань і вмінь, логічний зв'язок між окремими шкільними курсами. Формування знань щодо розуміння географічної карти повинно бути спрямоване на засвоєння головних властивостей карти: просторово-часової подібності, змістової відповідності, абстрактності, вибірності, однозначності, синтетичності [3; 6].

Видатний вчений-географ М. М. Баранський називав карту другою мовою географії. Роль карти в навчанні й контролі якості географічної освіти важко переоцінити, адже робота з картографічними зображеннями формує в учнів не лише просторове уявлення про розташування географічних об'єктів, а й закладає основи аналітичного сприйняття інформації завдяки порівнянню різнопланових географічних об'єктів, процесів і явищ, нанесених на карту різними способами. У практиці педагогічного оцінювання більшість педагогів широко використовують картографічні матеріали для контролю за рівнем сформованості знань, умінь і навичок учнів. Сучасні шкільні атласи містять достатню кількість передбачених програмою тематичних карт, щоб учень, маючи навички роботи з ними, міг скласти детальну фізико- або економіко-географічну характеристику будь-якої місцевості, проаналізувати динаміку соціально-економічних процесів, зробити висновки про потенціал і перспективи її розвитку й освоєння. Учителеві перш за все необхідно звернути увагу на роботу з контурними картами. Зорова пам'ять зазвичай дає можливість учням, що позначають на контурних картах відповідні об'єкти і явища, на підсвідомому рівні запам'ятовувати їх розташування й асоціювати з теоретичними знаннями. Щоб правильно відповісти на запитання, учневі часто буває достатньо вміти читати тематичні карти атласу. В цьому процесі закладаються елементарні картографічні компетентності. Систематична робота з картами розвиває просторові уявлення, дає можливість за вербальними географічними характеристиками визначати територіальне розташування об'єктів і явищ. Формувати картографічних компетентностей учнів відбувається на системі логічно утворених причинно-наслідкових зв'язків, включаючи міжпредметні [4; 5].

Зазвичай завдання з використанням картографічних зображень перевіряють не лише рівень знань щодо просторового розташування географічних об'єктів або стан певних явищ, але й їх характеристику (завдання на утворення відповідностей). Наприклад, такі завдання можуть передбачати встановлення відповідності між розміщеними на карті назвами промислових центрів і назвами продукції, що там виробляється. Промислові центри позначаються цифрами, а назви продукції – буквами. Учневі для виконання цього завдання необхідно знати не лише розташування і назву певного центру виробництва, але і його спеціалізацію. Тому використання таких зведених таблиць є зручним і дієвим способом структурування знань для логічного запам'ятовування матеріалу.

Перше знайомство учнів з картографічними поняттями за сучасними навчальними програмами відбувається в 6-му класі. Саме основний зміст картографічних знань покладений на цей курс, але він продовжується у 8-му класі [2].

У програмі географії 6-го класу міститься вступна частина картографічних понять. На них покладено завдання сформувати фундаментальні поняття: «географічна карта», «масштаб», «географічні координати», «широта», «довгота», «паралелі», «меридіани», «орієнтування на місцевості», «компас», «азимут» тощо. За відведеною програмою учні у поєднанні з практичними діями вивчають всі поняття. Практичні дії передбачають пошук елементів карти (паралелі, меридіани), розрахунок на їх основі географічних координат, виконання вправ по переведенню числового масштабу в іменованій тощо. На завданнях, спрямованих на формування вміння визначати географічні координати, учні мають знаходити пункти по заданим координатам, а

також визначати координати по картам, побудованих у різних проекціях. Вміння визначати географічні координати необхідне і при обчисленні протяжності об'єкта за допомогою градусної сітки. В темі «Орієнтування на місцевості» називають різні способи орієнтування, користуються компасом для визначення сторін горизонту, визначають азимут та напрямки на різні об'єкти на місцевості поблизу школи, порівнюють інструментальні та візуальні способи орієнтування на місцевості, пояснюють способи орієнтування на місцевості, оцінюють практичне значення вміння орієнтуватися на місцевості.

В методичній літературі при аналізі різних видів роботи учнів з картою говориться про розуміння, читання і знання карти. Читання географічної карти – вміння пізнавати дійсність, реальний світ в сукупності умовних знаків, тобто брати із карти інформацію про якісні і кількісні характеристики зображеної на ній території. Дане вміння формується в учнів протягом декількох років. Читання карти відрізняється від читання географічного тексту. Читати карту – означає вміти розпізнавати географічну дійсність за її зображенням на карті за умовними позначеннями, їх поєднаннями та просторовим розміщенням. Уміння правильно користуватися картами дає змогу проводити уявні подорожі, що веде до розвитку творчої пам'яті, логічного мислення, формування цілісно просторового образу елементів географічного простору.

Розуміння карти включає наявність картографічних знань: що таке географічна карта, які її основні властивості, чим вона відрізняється від інших видів зображення земної поверхні. Крім того, щоб розуміти карту, необхідно вміти працювати з масштабом і градусною сіткою. Таким чином, розуміння карти не слід путати з розумінням причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами і явищами, які зображені на ній.

Для закріплення знань при фронтальному та індивідуальному контролі доцільно використовувати метод так званої «німої карти» – контурного зображення певної території, на якій учень має вказати розташування того чи іншого географічного об'єкта. Зручно користуватися також проєктованим зображенням (за умови наявності мультимедійно-проєкційного комплексу). Використання «німої карти» в тестових завданнях не вимагає від учнів знання чіткого розташування тих чи інших географічних об'єктів. Як правило, вони мають знати регіон і визначити в його межах необхідний об'єкт, орієнтуючись за контурами материків, річок, морів тощо. Такі завдання перевіряють, як учень знається на територіальних особливостях розміщення природних об'єктів та володіння необхідними картографічними навичками тощо.

Окрему увагу слід приділити особливостям сприйняття учнями карт різних масштабів. Нерідко учень, правильно вказуючи розташування об'єктів на середньо- та дрібномасштабних картах, відчуває певні труднощі визначаючи їх на великомасштабних картах або дуже генералізованих картосхемах. Не завжди правильно учні можуть визначити прив'язку економіко-географічних об'єктів до фізико-географічних, тобто не співвідносять економічну й фізичну карти. У зв'язку з цим необхідно більше уваги приділяти формуванню навичок самостійного визначення опорних точок на карті, за якими легше орієнтуватися в картах різного масштабу. Використання географічних карт у школі має вирішувати щонайменше два головних і взаємопов'язаних завдання, а саме сприяти вивченню фізичної і соціально-економічної

географії та формувати в учнів картографічні уміння і навички. Уміння працювати з географічною картою приходять з опануванням прийомів і способів роботи з нею, які є складовими картографічного методу дослідження. Географічна карта є моделлю, що замінює учневі об'єкт вивчення – Земну кулю. При цьому не слід забувати, що ця модель, з одного боку, зберігає досліджувані особливості явищ, процесів, а з іншого, відтворює наочність. Сучасні педагоги і психологи підкреслюють, що вивчення моделі за ефективністю майже рівнозначне вивченню самого об'єкта, якщо ця модель містить основні властивості, що подаються в об'єкті.

Отже, формування картографічних компетентностей на уроках географії є необхідним елементом сучасної освіти. Закріплення картографічних навчальних матеріалів дозволить створити навчально-методичну базу знань, необхідну для формування картографічних компетенцій в учнів.

Список використаних джерел

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі / Л. П. Вішнікіна. – Полтава : ТОВ «АСМІ». – 407 с.
2. Географія: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 6-9-х класів; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. – Київ : УОВЦ «Оріон», 2017. – 88 с.
3. Даценко Л. М. Навчальна картографія в умовах інформатизації суспільства: теорія і практика. Монографія] / Л. М. Даценко. – Київ : ДНВП «Картографія», 2011. – 228 с.
4. Навчальний посібник з топографії 6 кл. : метод. рекомендації по використанню завдання з топографії з правильними відповідями. – Вінниця : ДНВП. Картографія, 2004. – 20 карти.
5. Навчальний посібник з топографії 8 кл.: Методичні рекомендації по використанню завдання з топографії з правильними відповідями. – Вінниця : ДНВП. Картографія, 2004. – 20 карти.
6. Самойленко В. М. Дидактика географії / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, О. Ф. Надтока, І. О. Діброва. – Київ : Педагогічна думка, 2014. – 586 с.
7. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії : підручник [з грифом МОНМС України / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. – Київ: Картографія, 2012. – 512 с.